

Карпенко-Иванова 2006: Карпенко-Иванова У. Фрейм «вооруженное противостояние» в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции / У. Карпенко-Иванова. – К. : Издат. Дом Дмитрия Бураго, 2006. – 232 с.

Климас 2000: Климас И. С. Частотная лексика народной лирики в территориальном аспекте / И. С. Климас, Н. В. Крисанова // Лингвофольклористика. – Курск, 2000. – С. 3–20.

Колшанский 1990: Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 107 с.

Кононенко 2004: Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу / Віталій Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 248 с.

Кубрякова 2004: Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

Лихачёв 1997: Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачёв // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология / под ред. проф. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.

Попова 1999: Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1999. – 158 с.

Селіванова 2006: Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля – К. : 2006. – 716 с.

Степанов 2004: Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – [изд. 3-е, испр. и доп.]. – М. : Академический Проект, 2004. – 992 с.

УНД 1972: Украинские народные думы / [изд. подгот. Б. Н. Кирдан; отв. ред. серии «Эпос народов СССР» А. А. Петросян; отв. ред. тома В. М. Гацак; вст. ст. Б. П. Кирдана]. – М.: Наука, 1972. – 560 с.

Беценко Татьяна

Концептуальное слово как составной компонент текстово-образной универсалии фольклорного дискурса

Статья посвящена проблемам текстовой организации фольклорных эпических произведений. Внимание сосредоточено на рассмотрении понятий текстово-образная универсалия и концепт как базовых единиц текстовой структуры народных дум.

В статье прослеживается соотношение концепта и текстово-образной универсалии как реалий эпического дискурса; определяются признаки названных понятий.

Выявлено специфику структуры народных дум на основе наблюдений за функционированием текстово-образных универсалий и использованием концептуальных слов.

Ключевые слова: концепт, текстово-образная универсалия, фольклорный текст, думы, эпос.

Betsenko Tetiana

The conceptual word as a composite component of a text-shaped universals folk discourse

The article is devoted to problems of textual organization epicheskikh folkloric works. Attention is focused on examining the concepts of text-shaped and universal concept as the basic units of the text structure of people's thoughts.

The article considers the relation between the concept and text-shaped universals as realities epic discourse, might sign these concepts.

The specificity of the structure of people's thoughts, based on observations of the functioning of the text-shaped universals and using conceptual slov.odnyh doom.

Keywords: concept, a text-shaped universals, folkloric text, thought, epic.

Надійшла до редакції 27 грудня 2016 року.

Олена Горбач

УДК 811.161.2

КОМІЧНА І САТИРИЧНА ІНТЕНЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ВЛАСНИХ ІМЕН У СУЧАСНОМУ САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті визначено специфіку використання прецедентних власних імен в українських прозових художніх творах сатирично-гумористичного спрямування; проаналізовано їхні лексико-семантичні й виражальні можливості, сатиричний потенціал, несподівані авторські експерименти. Виокремлено художні засоби, у яких комічну інтенцію виявляють прецедентні власні імена українських прозових сатирично-гумористичних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: прецедентне власне ім'я, ономастикон, сатиричний ефект, гумор, сатирична конотація.

Прецедентне власне ім'я (ВІ) є важливим складником сатирично-гумористичного твору.

У контексті сучасних лінгвістичних досліджень категорії прецедентності найґрунтовнішими є праці Д. Гудкова [Гудков 1997; Гудков 2003], Д. Єрмолович [Єрмолович 2001], І. Захаренко [Захаренко 1997], Ю. Караулова [Караулов 2002], В. Костомарова [Костомаров 1996], В. Красних [Красних 1998; Красних 2002]. Зокрема, І. Захаренко прецедентне ім'я тлумачить як «індивідуальне ім'я», пов'язане або з широковідомим

текстом або з прецедентною ситуацією [Захаренко 1997: 83-84]. Д. Гудков зауважує, що це ім'я-символ, яке вказує на деяку еталонну сукупність певних якостей [Гудков 2003: 108] й доповнює: «прецедентні імена визначають орієнтири лінгво-культурної спільноти, задаючи шкалу ціннісних орієнтацій і моделей соціальної поведінки» [Гудков 1997: 129]. В. Красних вказує на здатність прецедентного ВІ функціонувати як згорнута метафора [Красных 2002: 170]. Мовознавець стверджує, що в когнітивній базі людини зберігається не тільки вербальний феномен ВІ, але також те, що за ним криється й робить його прецедентним – сукупність диференційних ознак і атрибутів або набір певних класифікаторів [Красных 1998: 63]. Однак варто зауважити, що функційно-стилістичне навантаження прецедентного ВІ у контексті сатирично-гумористичного дискурсу є малодослідженим питанням, і визначає актуальність нашої розвідки.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування прецедентних ВІ у мові українських сатирично-гумористичних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Знаковою книгою 90-х років стала авторська антологія Володимира Даниленка «Опудало» [Опудало 1997], до якої ввійшли твори тринадцятиох сучасних українських авторів, що репрезентували зразки комічної прози того періоду, зокрема й один із найвідоміших сатиричних творів В. Даниленка, перлина його творчості «Дзеньки-бреньки». Прецедентний ономастикон цього твору клубного типу, в якому автор у письменницькому кафе «Еней» збирає «всю українську літературу» від Бояна й Нестора Літописця до Оксани Забужко, Сергія Жадана, Юрія Андруховича та Ірванця, Неборака, безперечний. Завдяки шаржуванню персонажів створюються карикатури, що оживають у творі: «**Сковорода** очима пантеїста подивився в дерев'яні ночви, де з хроном у роті лежало печене порося. Глигнув слину і відрізав поросяче вухо. Вцідив із барильця меду, вилив у горлянку, всередині забулькало, й вогняний заєць побіг до шлуку» [Опудало 1997: 38]; «Через залу гарцював **Котляревський**. **Григорій Савич** хапав ротом повітря, махав руками, душився кашлем, його біла тряся, і зовсім недоречно напала гикавка» [Опудало 1997: 39]; «В екстазі **Шевченко** не помітив, як до зали зайшли **Тургенєв** з **Марко Вовчок**. Від **Марковички** віяло парфумами «Суар де Парі» і горілкою «Смірнофф» [Опудало 1997: 41]; «**Пантелеймон** цоємоці шарпнув миску з борщем і ненароком вилив **Тарасу** на голову. Та **Кобзар** не роззубився. Спритно просунув руку під ліктем **Куліша**, вхопив пампушку й запхав у **Пантелеймона**» [Опудало 1997: 42].

Д. Єрмолович акцентує на тому, що прецедентні імена, які співвідносяться з окремим денотатом, мають властивість отримувати узагальнення значення, що базується на зв'язках між іменем та відомою людиною. Декодування інформації, яку передає таке ім'я, визначається контекстом, а також обсягом фонових знань адресата [Єрмолович 2001: 184-185]. Отже, сатирично-комічний ефект прецедентного імені в оповіданні В. Даниленка «Опудало» досягається за допомогою комплексу пов'язаних із певним іменем асоціацій, де гіперболізуються одна або декілька характеристик прототипа, які водночас стають основою для проведення аналогії між особами в конкретному контексті, причому письменник опирається на дійсні факти й висвітлює ті деталі біографій митців слова, які є відомими широкому загалові: «**Талановито** зайшов з двома червоногубими профурами співець сексуальної та соціальної революції **Сосюра**» [Опудало 1997: 48]; «За що не люблю **Корнійчука**, так за те, що коли щирі галушки тікають з Москви, його галушка тікає до Москви» [Опудало 1997: 51]; «**Тичина** впав у меланхолію. В його пенсне віддзеркалювалося весняне сонечко, гойдалися од вітру бур'яни... А з поетичної уяви виповзав металевий гуркіт, аж **Павло Григорович** замріяно проказав: «Дир-дир-дир...» [Опудало 1997: 68].

Варто виокремити особливості прецедентних імен у романі А. Санченка «Нариси бурси». Усі фігуранти мають показові прізвиська: курсанти *Микола Гоголь*, *Квітка*, *Основ'яненко*, *Сковорода*, *Хвильовий*, *Семенко*, *Вишня* та ін. Як зауважує А. Санченко, «Філологічно-морська гра продовжується й на рівні коментарів <...>. «Нариси бурси» писалися для того, щоб зацікавити і матросів, і поетів» [Санченко 2011: 3]. Прецедентні імена в структурі сатирично-гумористичного мікроконтексту роману «Нариси бурси» є важливим стилістичним елементом, який письменник використовує для посилення карикатурності персонажів, удаючись до прийому контрасту між діями персонажів та загальновідомим прізвиськом, яке асоціюється з іншою суспільно відомою особистістю: «**Гоголь** відірвався від **Аньчиних** губ і з полегшенням зітхнув» [Санченко 2011: 45]; «**Іде Гоголь** в самоволку на задній площадці тролейбуса» [Санченко 2011: 14]; «...той курсант **Гоголь** вже трохи запишався й завеличався» [Санченко 2011: 83]; «**Наганя** від **Крупської Аньки** отримати зовсім не хотіла» [Санченко 2011: 41]; «Так ні, виходить, що мені, природному **Котляревському**, в нашій же херсонській шлюпці вже й місця нема?» [Санченко 2011: 84]; «А прізвисьце начальника водної станції пам'ятаєш? **Валуєв!** «Нет, не било і бить не может нікаково чорноморського стіля!» [Санченко 2011: 84]. Введення письменником прецедентних ВІ у нетиповий, подеколи парадоксальний, фабульний простір літературного полотна є засобом поглиблення гумористичного ефекту.

Прецедентні імена українських прозових сатирично-гумористичних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття свою комічну інтенцію виявляють через художні засоби:

– порівняння: «*виразно, як диктор **Левітан***» [Санченко 2011: 28]; «*Левітан-Основ'яненко, насупив брови, як **Брежнєв***» [Санченко 2011: 28]; «*ганяє між партами, як **Борзов***» [Санченко 2011: 29]; «*Пам'ятала це, як заповідь **Ілліча***» [Карпа 2012: 121], «*росіянин Паша Корабльов. Гарний, як актор **Василій Лановий***» [Денисенко 2013: 35], «*Пристрасть – це як чорнокоса **Кармен**..., як **Кетрін Зета Джонс** в обіймах **Майкла Дугласа***» [Матіос 2006: 43];

– перифрази: «*Санчо Панчо Орлеанської діви, пастор усіх заблудлих – Сашко Буй-Тур-Чинов*» [Матіос 2006: 35]; «*Шоколадний Заєць – Петрусь-чорний вус Бузильний*» [Матіос 2006: 35]; «*хрещений батько **Анни***

Ахметової, валянок в апельсиновому соку – Мітя Якунович [Матіос 2006: 35]; *«Джейн Ейр Бонд 007, Шовкова Леді й Орлеанська Діва дівчинка на ім'я Уля Милашенко»* [Матіос 2006: 44];

– метафори: *«Поки залізну завісу не підняв усесвітньо відомий конференсьє на ім'я Михайло Горбачов»* [Денисенко 2006: 59]; *«мудрий Ігорко, український Скарлет О'Хара»* [Денисенко 2006: 20];

– метонімії: *«Сплеснула руками бабуся, застукавши мене з Мопассаном у спальні на ліжку»* [Карпа 2012: 119]; *«Я збрала свій товар і пішла додому. До Мопассана, макаронів і котлет»* [Карпа 2012: 122]; *«Над обійстям линув Моцарт»* [Меднікова 2003: 138]; *«Того за «АС/ДС» вчора прикрили, цього за Майка Науменка, а цього – взагалі за Жану Агузарову. Хіба що за Малєжика ще нікого не зачиняли»* [Санченко 2011: 139];

– подвійне заперечення: *«Ні одному Шекспіру із Стефаніком, навіть з Гоголем і Рамбле на додачу, навіть у вісім рук не передали того абсурду»* [Матіос 2006: 21]; *«Команда, може, була й не така хвацька, як колись у Котляревського, жодного Смотрицького, та навіть Іпатія Потія, серед них не було, але теж-таки чемпіони бурси»* [Санченко 2011: 33]; *«В те місце, де народився Ігорко, Версаче не приїхав би ні за які гроші, та й Дорожкіна також»* [Чорногуз 2007: 227];

– ампліфікації: *«Усі світові балетні зірки – Майя Плісецька і Галина Уланова, дві Павлови – Анна з Надєждою – і Катерина Гмаксимова у супроводі Рудольфа Нурієва»* [Матіос 2006: 57]; *«Богдан Ступка разом зі своїм Остапом чи сам Інокентій Смоктуновський із Безруковим – Ієшуа»* [Матіос 2006: 54]; *«відтак у життя приходили Ірчики зі Львова, Русі, Ірини Білик, Юрки Юрченки, Олександри Пономарьови, Аквавіти й навіть Оля Юнакова»*; *«клянусь Територією А й трьома Астрыями. І вічний Альф із Мельмака мені за свідка»* [Карпа 2012: 100]; *«Сморід торф'яних боліт, що линув із відкритої квартирки, нагадував про сера Генрі, інспектора Лейстрета, Шерлока Холмса та друга його, лікаря Ватсона, бідолашного Снуппі, а також про всесвітнє зло з обличчям Олега Янковського»* [Денисенко 2006: 243];

– парадокс: *«Пушкін, бідний російський поет, зринав у побуті західноукраїнських пересічних споживачів значно частіше, ніж того могли сподіватися інтелегентні аполігети «їхнього всьо» в Росії. Пушкін мив за нас тарілки, робив домашню з алгебри, сапав грядки, виконував все, що нормальній дитині було робити впадло»* [Карпа 2012: 13]; *«Вираз обличчя Васятка мені не вдається, на превеликий жаль, зафіксувати. Це вираз обличчя Будди, якому вирізають гланди, чи матері Терези, яка прокинулася із пірсингом у нупі»* [Денисенко 2006: 196];

– антитези: *«Я вам Гоголь, а не Енгельс»* [Санченко 2011: 28]; *«І Фазіль, і Ченгіз – не хлопці, а вогонь»* [Санченко 2011: 83]; *«Полілот. Чого не скажеш про Ніколая Азарова»* [Чорногуз 2007: 69];

– параномазії: *«Про Гоголя – земляк усе-таки! – у моїй сільськогосподарській академії знали всі, а от щодо Гегеля, в наших головах панувала суцільна туманність Андромеди»* [Чорногуз 2007: 92]; *«Вона вже давно втратила надію познайомитися з хлопцем, який не плував би Кусто й Кустодієва»* [Санченко 2011: 144]; *«Нечуване видовище, що розігралося 9 вересня, було цікавіше, ніж свого часу безрозмірний матч між Карповим і Гаррі Каспаровим, і дурніше, ніж байка про Гаррі Потєрра»* [Матіос 2006: 32];

– сатирично-характеризувальне слово прикладкового типу: *«лайдака Адольф»* [Кожелянко 2001: 12]; *«твій Гітлер – мудак!»* [Кожелянко 2001: 76], *«вуйко Йосип»* [Кожелянко 2001: 77], *«отець наш Йосип»* [Кожелянко 2001: 82], *«людожер Сталін»* [Кожелянко 2001: 86], *«татусь Сталін»* [Кожелянко 2001: 21], *«пан Гітлер»* [Кожелянко 2001: 90], *«Адольф Великий виявив великодушність»* [Кожелянко 2001: 9]; *«Здуриць вас Адольф, Митре, такий же дурисвіт, як його молочний брат Йосиф Прекрасний, одну вовчицю ссали, одного батька Вельзевула діточки»* [Кожелянко 2001: 15]; *«ефективний менеджер Сталін»* [Кожелянко 2001: 153]; *«Бетмен Микола»* [Санченко 2011: 160]; *«воїн світла Микола-камбузний»* [Санченко 2011: 160].

Переплітання Ві постатей, відомих у різних галузях діяльності, з одноіменними персонажами створює кумедну ситуацію, що полягає в неймовірності ототожнення літературного персонажа з широко відомою особою і є цілком закономірним для сатирично-гумористичного твору: *«Звали німця Авраам. Авраам заявив, що назвали його на честь американського президента. Лінкольна. Вони, мовляв, в один день народилися»* [Чорногуз 2007: 24]; *«Увечері мали прийти фірмачі. Документально підтвердити продаж Ремезового болота Авраамові Лінкольну... тьху, Варнеру»* [Чорногуз 2007: 26].

У романі М. Гримич «Варфоломієва ніч» прецедентні Ві посилюють сатиричну критику сучасних депутатів, які маніпулюють свідомістю виборців через надуманість фактів своєї біографії, а новий політик повинен також жити за цими правилами, щоб увійти у велику політику: *«Ех, Пашко, Пашко! Дурна твоя голова! Нікудишній з тебе політолог! Адже кар'єрист – найліпший друг мадам Політики! Пойняв? Ти – знаменитий політолог! – Та який я політолог! Це все блеф!... – Нікому про це ні мур-мур! Ти їв бульбу з Лукашенком, давав по пиці Жириновському, частував конячою ковбасою Плюща. Пойняв? – наливаючи другого гранчака, сказав Варфоломійович і одним ковтком спорожив його»* [Гримич 2002: 27].

Отже, введення письменниками у власний сатирично-гумористичний текст імен відомих історичних, політичних, суспільних особистостей чи імен героїв із інших загальновідомих літературних творів, їх саркастично-іронічне зіставлення використовується як засіб поглиблення ідіоконцептуального акценту твору, а в сатирично-гумористичному дискурсі – для оцінки, характеристики, висміювання не лише персонажів та їх учинків, а й соціокультурних явищ.

Література

Гудков 1997: Гудков Д. Прецедентное имя. Проблемы денотации, сигнификации и коннотации // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации : сб. статей / Д. Б. Гудков. – М., 1997. – С. 116-

129.

Гудков 2003 : Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003. – 288 с.

Ермолович 2001 : Ермолович Д. Имена собственные на стыке языков и культур. Заимствование и передача имен собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода / Д. И. Ермолович. – М. : Валент, 2001. – 200 с.

Захаренко 1997 : Захаренко И. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 83-84.

Караулов 2002 : Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. М. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.

Костомаров 1996 : Костомаров В. Прецедентный текст как редуцированный дискурс / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Язык как творчество. – М. : Институт русского языка РАН, 1996. – С. 297-302.

Красных 1998 : Красных В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? / В. В. Красных. – М. : Диалог МГУ, 1998. – 286 с.

Красных 2002 : Красных В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

Джерела

Гримич 2002 : Гримич М. Варфоломієва ніч : [роман] / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.

Денисенко 2006 : Денисенко Л. Корпорація ідіотів : [роман] / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 276 с.

Денисенко 2013 : Денисенко Л. Нова стара баба : [роман] / Л. Денисенко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 272 с.

Карпа 2012 : Карпа Ірена. З роси, з води і з клабані : [роман] / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с.

Кожелянко 2001 : Кожелянко В. Дефіліада в Москві : [роман] / В. Кожелянко. – Львів : Кальварія, 2001. – 196 с.

Матіос 2006 : Матіос М. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr & Ms U-Co in country UA : [роман] / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 136 с.

Меднікова 2003 : Меднікова М. Тю! : Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки : [роман] / М. Меднікова. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.

Опудало 1997 : Опудало: українська прозова сатира, гумор, іронія 80-90-х років двадцятого століття / [упорядкув., передм., літ ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – 384 с.

Санченко 2011 : Санченко А. Нариси бурси / Антон Санченко. – К. : Темпора, 2011. – 224 с.

Чорногуз 2007 : Чорногуз О. Ремезове болото : [роман] / Олег Чорногуз. – К. : КИТ, 2007. – 284 с.

Горбач Елена

Функционально-стилистические нагрузки прецедентного имени собственного в контексте сатирико-юмористического дискурса конца XX – начала XXI века

В статье определена специфика использования прецедентных имен в украинских прозаических художественных произведениях сатирически-юмористического направления; проанализированы их лексико-семантические и выразительные возможности, сатирический потенциал, неожиданные авторские эксперименты. Выделены художественные методы, в которых свою комическую интенцию проявляют прецедентные имена украинских прозаических сатирически-юмористических произведений конца XX - начала XXI века.

Ключевые слова: прецедентное имя собственное, ономастикон, сатирический эффект, юмор, сатирическая коннотация.

Gorbach Olena

Stylistic-functional load case of precedent proper names in the context of satirical-humor discourse of the end of XX – beginning of XXI century

The article defines the specifics of the use of precedent names in Ukrainian prose works of satirical comic direction; analyze their lexical-semantic and expressive possibilities, satirical potential unexpected copyrights experiments. Thesis there is determined artistic means, which reveal his comic intention precedent proper names Ukrainian prose humorous satirical works of the late XX – early XXI century.

Key words: precedent proper name onomasticon, satirical effect, humor, satirical connotation.

Надійшла до редакції 26 грудня 2016 року.